

Dopad komunistické propagandy na profesi sociální práce v ČR v období IX. až XII. sjezdu Komunistické strany Československa (1949–1962)

Pavla Kodymová

ABSTRAKT

Cílem předkládané statě je představit výstupy realizovaného historického výzkumu zaměřeného na vliv komunistické propagandy na profesi sociální práce mezi lety 1948–1962 na území ČR.

ABSTRACT

The aim of the article is to present the outcomes of historical research focused on the influence of Communist propaganda on the profession of social work between the years 1948–1962 in the Czech Republic.

...jde o pravdu a ta se mnohdy liší od toho, co si lidé, zpracovaní jakýmkoliv druhem propagandy, o věcech myslí. (Mertl, 1938)

Česká historie sociální práce je stále ještě, až na malé výjimky, minimálně reflektovaná. Zejména období po roce 1948, období sice nedávné, ale stále ještě popisované mnohými chybnými výroky, např., že sociální práce v té době neexistovala. Cílem tohoto příspěvku, který má být jedním z fragmentů poznání uvedené doby, je předložení výsledků ukončeného historického výzkumu zaměřeného na komunistickou propagandu, jako na jeden z možných faktorů limitujících v uvedeném období profesi sociální práce. A to mezi lety 1949–1962, kdy byla (až do roku 1989) v důsledku politických a společenských změn sociální práce odkloněna z euroamerického prostoru, kde se do té doby stihla rozvinout jak v akceptované profesi, tak i vědní obor. Období je limitováno uvedenými sjezdy, protože:

- IX. sjezd Komunistické strany Československa pojal sociální práci, jako profesi pro společnost zbytečnou. Byla zrušena Národní pojišťovna financující i sociální péči a sociální práci, znárodněna zdravotnická zařízení a zestátněna sociální péče, která byla svěřena národním výborům.¹
- XII. sjezd komunistické strany Československa z takto nastavené pozice ukročil s konstatováním, že socialismus nevyřeší všechny sociální problémy a je třeba reformovat sociální stát. Přijatý Zákoník práce z r. 1965 přenesl sociální úkoly státu na podniky a závody (péče o pracovníky). Kádrové a personální útvary tak byly nuceny přijmout na řešení této péče sociální pracovníky. Další ze zákonů, Zákon o sociálním zabezpečení (101/1966 Sb.), již ve svém ustanovení oproti předešlým

¹ Tomeš. I., *Jak přežila sociální práce normalizaci* (konferenční příspěvek) Mezinárodní seminář k výročí 80 let zavádění případové sociální práce v ČR, Praha 19. 5. 2015.

úpravám předpokládá sociální služby pro těžce zdravotně poškozené a sociální důchod.“²

Vzhledem k tomu, že zde není prostor věnovat se v rámci sociální práce dopadu na celou šíři pole její praxe, zaměříme se na jeden z významných cílů intervencí, a to s touto profesí tradičně a nerozlučně provázanou — rodinu.

POVÁLEČNÝ TOTALITNÍ REŽIM

Poválečný totalitní režim³, nastolený Komunistickou stranou v Československu, trval na naprosté a ničím nelimitované státní moci nad jednotlivci i institucemi občanské společnosti, s cílem kontrolovat vše a všechny, to co lidé říkají a dělají.⁴ Jedním z nástrojů k jeho dosahování byla „komunistická propaganda, která nazývala slova „ideovými zbraněmi“ integrujícími společnost se snahou ukotvit nový — vládnoucí stranou předkládaný — systém hodnot. Za tím účelem vznikala nová slovní a větní spojení. To „... přímo provokovalo iluzi... že jde o jakousi „novou řeč“, kterou si totalitní moc záměrně vytváří jako nástroj k ovládnutí, ba ochromení lidské mysli... a ... je samozřejmě lhotejné, bude-li se tvrzením oficiální propagandy věřit, nebo ne; stačí, když nová řeč získá monopol ve všech oblastech, které nějak souvisejí s politikou, ve všem, co se týká věcí obecných.“⁵ Tato byla používána ve školách, médiích i na pracovištích za účelem šíření propagace ideologie vládnoucího totalitního režimu, který v rámci státní moci a za pomoci bezpečnostních služeb velel a kontroloval jako jediný všechny a vše s cílem donutit je k poslušnosti a spolupráci.⁶ Oblíbenou formou propagandy byla nejčastěji hesla na plakátech, divadelní a rozhlasové hry, beletrie, film a tisk.

„Každý rolník do zemědělského družstva * v pevném svazku dělníků a rolníků roste štěstí a blahobyt našeho lidu* česká ženo, voláme tě k tvůrčí práci za lepší zítřek národa * ať žije marxismus-leninismus, nepřemožitelná zbraň pracujících celého světa * dopadli jsme nebezpečnou škodnou — kapitalismus * hlásej socialismus, potlačuj vše nekomunistické, znič zrádce * jsme mládež nová, mládež Gottwaldova * splníme plán těžby — nejlepší chlapi jdou do dolů a hutí! * nemluv o tom, co děláš, nevíš, kdo tě poslouchá! * oslabování politické a ideologické práce způsobuje otupění boje proti buržoazním ideologiím, maloburžoazním tendencím a ideologické diverzi * osvojuj si pravidla protiatomové ochrany — musíš být připraven zničit nepřítele a vést vítězný boj i za použití atomových bojových prostředků * poručíme větru, dešti! * pozor na vesnické boháče a spekulanty! * úderníci — nejlepší budovatelé socialismu, údernické směny přispívají ke zvýšení životní úrovně* zachováním státního

2 Tamtéž.

3 Československý režim (po vzoru Sovětského) popsal sám sebe jako diktaturu proletariátu s Komunistickou stranou monopolizující moc.

4 Hejlová, D., *Public relations*, Praha, GradaPublishing, 2015, s. 78

5 Fidelius, P., *Řeč komunistické moci*, Dotisk 1. vyd., Praha, Triáda, 2002, s. 183–184.

6 Czepczynski, M. *Cultural Landscapes of Post-Socialist Cities: Representation of Powers and Needs*.

a výrobního tajemství přispěješ k bezpečnosti své vlasti a upevnění světového míru * zničíme mandelinku — zločinnou setbu imperialistů.“⁷

Z propagandy užívaných projevů/příběhů, rozšiřovaných s cílem ukotvit vládu jedné strany oproti předešlé parlamentní demokracii, extrahuje Fidelius metapříběh: „Krátko řečeno, strana vládne proto, že ví. A poněvadž je v tomto svém Vědění zcela osamocena, nezbyvá jí, než aby vládla sama. Je to přetěžký úděl, ale co naplat: každý musí hrát svou historickou úlohu. A úloha, kterou dějiny předepisují straně, spočívá právě v tom, aby byla mozkiem společnosti.“

Propaganda se zaměřovala na mnohé cíle, zejména na ostré odlišování podoby a funkce meziválečné kapitalistické společnosti a komunisty ovládanou společností po únoru 1948, ve snaze vylíčit kapitalistický svět jako místo, kde jsou kriminalita, nezaměstnanost a chudoba běžným jevem. Mezi prvními se Komunistická strana vymezila vůči společenským vědám, které se rozhodla v souladu s cílem marxisticko-leninského pojetí obsahově přestavět či zrušit. Proto byl již v roce 1949 na IX. sjezdu Komunistické strany Československa (KSČ) formulován jako naprosto nezbytný: „...přerod kultury a myšlení lidí, které by se nadále mělo opírat o marxisticko-leninský světový názor.“⁸ Velký prostor byl věnován zásadním změnám v oblasti vzdělávání a výchovy,⁹ protože jak konstatuje Skalka „...jednotným uceleným systémem komunistické výchovy lze nepochybně účinně, komplexně a všestranně utvářet osobnost člověka socialistické a komunistické společnosti po celý jeho život... Strana ve svých usneseních a dokumentech formuluje hlavní aktuální i perspektivní úkoly komunistické výchovy i vědy zejména společenských věd.“¹⁰ Proto věnuje pozornost sociální péči/práci (stejně tak jako sociologii, pedagogice i psychologii) a v rámci masivně propagovaného tvrzení, že socialismus vyřeší všechny sociální problémy, zpochybní smysl její existence v budoucnosti a legitimizuje počáteční snahu o její postupnou likvidaci. Dalším z důvodů, proč se sociální práce, a to zejména v období stalinistického pojetí komunismu, nemohla vejít do rámce oficiálně akceptovaných vědních oborů i vykonávaných profesí, byla její provázanost s předešlým režimem. Existence sociální práce, která ve svých definicích deklarovala, že má kořeny v boji společnosti proti chudobě, z ní vyplývajícím problémům a je spojena s myšlenkou charitativní činnosti, se ocitla v rozporu s propagovanou vládní ideologií a tím i zbytečná, protože podle nové ideologie neměla v rámci deklarované společenské změny v blízké budoucnosti již na co reagovat.

7 www.spominaj.sk/index.php/sluby-a-prisahy/budovatelske-hesla On-line [cit dne 30-09-2016]

8 Mucha, B. Důsledně plňme směrnice VI. celostátní konference! *Pedagogika* 1951, 7-8, s. 405-6.

9 V období rozvinuté socialistické společnosti se u nás mimo školy vstupují do výchov: Jiskřičky, Pionýrské oddíly, Svaz socialistické mládeže, Svaz Československo Sovětského přátelství, Svazarm, Svaz žen, tělovýchovné organizace, kulturně osvětová zařízení, hromadné sdělovací prostředky, závody a pracoviště výrobní i nevýrobní povahy, Socialistická akademie a další zájmové i státní instituce a organizace.

10 Skalka, J., „Za vytváření a realizaci jednotného systému komunistické výchovy“, *Pedagogika* 1975 6, s.387-391

V rozporu s pojetím chudoby a existencí tzv. sociálních případů se ocitá zejména rozvíjející se psychosociální přístup v teoreticko-praktické bázi profese (později přeci jen akceptovaná sociální terapie), zaměřující se na hledání míry osobní odpovědnosti za znevýhodnění a bídu s akceptací možných širších společenských příčin. Autorkou je Marie Krakešová, která na základě vlastního realizovaného výzkumu deklaruje, že propojení mezi porušenou životní rovnováhou a sociálním nesouladem na straně jedné a emocionálními poruchami na straně druhé je prokazatelné. Jedná se o její „výchovnou terapii“, která jako významný a samostatný objev v teoretické bázi profese měla bezprostředně navazovat na již vydanou monografii „Psychogenese sociálních případů“ z teorie i praxe sociální diagnózy z roku 1946. O díle se v dobovém tisku uvádí, že: ... se díky tomuto dílu a mnohaleté výzkumné práci dr. Krakešové dostáváme do první řady států v oboru případové práce.“ Sociální diagnostika a chystaná sociální terapie měla na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století vytvořit originální teoretický základ pro potřeby české sociální práce. Místo toho byla sociální práce již počátkem padesátých let ochromena likvidací vzdělávacího systému původně jdoucího až na univerzitní úroveň, soukromoprávních poskytovatelů péče a pomoci, profesních sdružení a odstavením významných lídrů sociální práce.¹¹ „A až na výjimky, se sociální práce neměla praktikovat, pro převládající dogma o neexistenci sociálních problémů. Teoretický vývoj této vědní disciplíny byl pozastaven, ne vycházely téměř žádné knihy zaměřené na problematiku sociální práce.“¹²

„V období socialismu se výrazně změnil i přístup k sociálním službám a jejich celková koncepce, zejména pokud jde o typy služeb a role klienta, prošla zásadními strukturálními změnami. Původní pojetí křesťanské péče zmizelo kvůli důrazu na sekularizaci společnosti a pronásledování všech forem náboženského cítění. Církev, stejně jako ostatní poskytovatelé z oblasti péče negarantované státem, byla nahrazena státem, který převzal veškerou odpovědnost za financování, organizování a dodání všech sociálních služeb.“¹³

Jeden z příkladů, jak byla prezentována sociální péče předmnichovského Československa, nacházíme např. v interpelaci poslankyně Šťastné: „... Rok 1949 bude skutečně nastoupením nové, lidové péče o mládež, spojené organicky s budovatelským plánem republiky... Péče o mládež ztratila v naší republice a ztrácí zejména v tomto roce svůj starý, žebrácký a milosrdenský charakter. Takovou mohla být jen v kapitalistickém řádu, takovou byla i v první republice... Dnes přestalo být úkolem péče o mládež likvidování nejstrašnějších a nejkřiklavějších nespravedlností a křivd, takových, jaké se snažila buržoasie likvidovat svou péčí o to, aby nepodněcovaly hněv

11 Brnula, P., Kodymová, P., & Michelová, R., *Marie Krakešová — priekopníčka teorie sociálnej práce v Československu*. Bratislava, Iris, 2014.

12 Chytil, O. Czech Republic: Is Social Work a Science or Is It Just a Profession? *Social Work & Society. International Online Journal*, vol 4, No 2, 2006. On-line [cit dne 10-06-2016]. Dostupné z: <http://www.socwork.net/sws/article/view/165/558>

13 Nováková 2006 in: Marhánková, E, *Changes in "social services for elderly in czech republic — the idea of "right" oldage and it's subjectivemanimifestattion*. On-line [cit dne 20-09-2016]. Dostupné z: <http://sciencetop.org/changes-in-social-services-for-elderly-in-czech-republic-the.html>

pracujících.¹⁴ Novotná a Schimmerlingová hodnocením uplynulých dekád (tedy nejen let padesátých) různě se modifikující podoby profese říkají, „že to byla vládní ideologie, která modifikovala poslání jak sociálních pracovníků, tak i metody uživa-
ných intervencí.“¹⁵

Sociální práce a její důležitost byla pro společnost po celé toto období na našem území mnohdy devalvována a její minulost často popisována spíše jako „sport“ zámožných žen. Činnost představitelů profese, kteří se snažili o její rehabilitaci, nebyla přijímána. Jedním z důvodů, proč nebyla na jejich aktivity kladná odezva, byl právě přímý rozkol mezi žitou realitou dne i s jejími negativy, kterou sociální pracovníce a jejich podporovatelé trpělivě předkládali „straně a vládě“ a propagandou uměle vytvářeným a masivně vnucovaným obrázkem společnosti, kde byly všechny generace vykreslovány pospolu šťastně prosperující v kolektivní péči. Neutuchající a masivně užívanou propagandou byly ošetřeny i případy, kdy tomu tak nebylo. Vždy se jednalo o spravedlivý trest, který byl společností vyřčen nad každým, kdo nesouhlasil s praktikami komunistické strany, nebo byl členem rodiny „nepřátel lidu.“¹⁶

PÉČE O RODINU A DĚTI

Markantním příkladem — z jinak velmi pestré praxe s mnohými cílovými skupinami — je do roku 1948 se úspěšně rozvíjející sociální práce orientovaná na rodinu a děti, která byla (i) stažena z mnohých oblastí praxe (kupř. školská sociální práce, sociální práce v trestním soudnictví nad mládeží, poradenství pro nezaměstnanou mládež, psychiatrická ambulatoria pro děti a mnohá další)¹⁷ a (ii) donucena vzdát se základních hodnot a zaměřit svou pozornost na dohled a napravování rodin definovaných nějakým způsobem jako problematických. Tedy takzvaně změnit povahu dosud praktikovaných aktivit. Vstup sociálního pracovníka do rodiny začíná být na dlouhá desetiletí vnímán spíše negativně a obestřen obavou, že intervence povede k odebrání dítěte/děti z rodin.

14 Společná zpráva výborů ... kterým se stanoví státní rozpočet republiky Československé na rok 1949 (rozpočtový zákon). NS RČS 1948–1954, Tisk 202 a 207.

15 Novotná, V. a Schimmerlingová, V.,. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*, Praha: Karolinum, 1992. (pozn. autorky článku: se znalostí veškeré šíře snah sociálních pracovníc, kterou jsem získala zevrubným prostudováním jejich archivu (t.č. archivu Spolku sociálních pracovníků) obdivuji jejich vytrvalost a nadhled s jakým bojovali o obnovu a zkvalitňování profese).

16 „...Řada rodin byla rozbita či rozvrácena přímo — někteří z jejich členů (zejména potenciální opo-
nenti a kritici režimu) byli pozavíráni, někteří stačili včas emigrovat. Někteří byli popraveni, ně-
kteří na dlouhá léta odsouzeni. „...Četné rodiny musely opustit vesnice, v nichž po dlouhá léta žily
generace jejich předků; mnohdy byly rozestěhovány a jejich členům nebylo dovoleno se stýkat. ...
Rodiny ve městech velmi obtížně hájily své soukromí proti vpádům zvědavého zájmu „uličních vý-
borů“ a „domovních důvěrníků“, kteří tvořili důležitou součást rozšiřující se konfidentské sítě...“
Kovařík, J., *Česká rodina ve 2. polovině 20. století, Jak se změnilы potřeby české rodiny za uplynu-
lých 50 let?* On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: <<http://www.rodinyonline.cz>>

17 Kodymová, P. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha, Karolinum, 2013

Pohled za hranice profese nám napomůže identifikovat některé z příčin, proč se tomu tak stalo. Ačkoliv, jak si ukážeme později, vynaložila v padesátých letech minulého století komunistická strana — v rámci zavedení nových hodnot — snahu o rozmělnění pevných rodinných vazeb, a to zejména po linii rodič-dítě-předávání hodnotového systému, samotné dětství bylo oblíbeným tématem a bez výjimky v jakékoli formě masivně propagandou využíváné. A samozřejmě uváděné jako krásné a šťastné. Nebyla to náhodná volba, neboť „... ve 20. století nazývaném jako „století dítěte“ začaly motivu dítěte a dětství hojně využívat moderní politické ideologie, včetně fašismu, nacismu a komunismu, jež se jej téměř doslova zmocnily. Dítě, chápané jako národní či společenský statek, mělo být podle některých ideologických představ vytrženo z prostředí rodiny a na základě rasově či třídně definovaného obrazu dětství se formulovaly vize nové společnosti.¹⁸“

Přístup Komunistické strany Československa k rodině a její hlavní roli ve společnosti demonstruje Tomeš na vyjádření Alexeje Čepičky z roku 1949: „Rodina jako část společnosti a pevný článek lidově demokratického zřízení není záležitostí soukromou, nýbrž má významnou společenskou funkci a poslání. Především aby rodina pracovním podílem svých členů posilovala společenské zřízení a zejména zabezpečovala socialistickou výchovu dětí... Jestliže manželství přestává být soukromou záležitostí, je třeba, aby od samého jeho vzniku stál si zajistil účast.“¹⁹ V důsledku zájmu komunistů ovládnout rozvoj každého občana a dohlédnout na jeho „správný“ světonázor bude rodina slovy tehdejších propagandy: „... podléhat morálce odpovídající dějinným cílům socialistické společnosti.“²⁰

„Rodina měla být dle ideologie dělnické třídy očištěna od buržoasního „nešvaru“, tzn. vychovávat sobecké individualisty, kteří jsou nositeli veškerých sociálních nectností a sociální patologie. Cílem změn měla být rodina, která vychovává děti v duchu socialistické společnosti a která později přirozeně zanikne ve prospěch vybudované sítě zařízení velkokolektivní péče. Výsledkem tohoto typu péče pak měl být i přirozený zánik specializovaných ústavů pro léčbu, nápravu a rehabilitaci nejrůznějších sociálních odchylek.“²¹

Odstraněním nebo maximálním oslabením rodiny mělo dojít k eliminaci jedné z jejích vlastností: „... konkurenční(ho) prostředí v získávání loajality, (které) v prin-

18 Knapík, J. a kol., *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava, Slezská univerzita, 2014, s. 12–13.

19 Rákosník, J. a Tomeš I., *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*, Praha, Auditorium, 2012, s. 359.

20 „...Rodinné štěstí, láska a radost z dětí, ale i starost o ně — to byla témata vhodná jen pro ženské hlídky novin a časopisů, a jen týdeník pro ženy *Vlasta* se jim věnoval systematicky. I sňatkové inzertáty byly v určité době zakázány, a toto tabu prolomili až předsedové JZD hledající nevěstu pro své traktoristy“ Kučera M., *Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu*, Cahiersdu CEFRES. N° 22, Česko — francouzský dialog o dějinách evropské rodiny (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: <http://www.cefres.cz/pdf/c22/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_cssr.pdf>s.3–4.

21 Kovařík, J., *Česká rodina ve 2. polovině 20. Století, Jak se změnilly potřeby české rodiny za uplynulých 50 let?* On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: <<http://www.rodina.cz/clanek530.htm>> s. 4.

cipu nebývá přátelsky nakloněno revolucím, a navíc ještě často udržuje a předává hodnoty a normy režimu, který byl svržen.²² Funkční a soudržná rodina tak mohla posilovat protikomunistické názory svých členů případně takto vyhraněné jednotlivce podpořit v době, kdy byli lámáni ke změně názorů a postojů do prokomunistické podoby.“ Proto byla počátkem padesátých let pro komunistický režim rodina jedním z možných konkurentů a nepřátel, kterého bylo třeba oslabit natolik, aby přestal překážet plynulé přestavbě společnosti dle ideálů komunistického režimu. Jedním z klíčových kroků bylo oslabení autority a vztahu mezi rodiči a dětmi.²³ Tento cíl byl naplňován přesunutím velké části výchovné a kontrolní role rodičů na uliční a místní stranické organizace, závodní výbory a základní školy, které také vystavovaly nutné doporučení pro další studium dětí a tak rozhodovaly o jejich osudu. Například dětem politických vězňů a jiných „nepřátel lidu“ komunisté znemožňovali studovat. „Po základní škole nastoupit s jedničkami do dolů, hutí, zemědělství? Vyhodit gymnazistu s jedničkami rok před maturitou a poslat jako krmiče prasat na venkov? Běžné. V lepším případě dovolili s obstrukcemi nejobyčejnější učební obor.“²⁴ Vytlačení žen a to i matek malých dětí z domácností do zaměstnání a převedením valné části jejich výchovné a pečující role na mateřské školky a jesle. „...Chtěla jsem mít vždy velkou rodinu, protože mi maminka i tatínek zemřeli při železničním neštěstí a prarodiče, kteří mě a bratra dostali do péče, zemřeli také, ještě než jsme dospěli. Každý jsme vyrostli v jiném dětském domově a už jsme si nikdy k sobě nenašli cestu.... Když jsem byla doma s dcerou a synem a s manželem plánovali další dítě, chodila za mnou paní z uličního výboru a nejdříve mi „mateřsky radila“, ať jdu do práce a výchovu svěřím profesionálům. Vysvětlovala jsem ji, že nechci a nemohu děti opustit, dokud jsou malé... Pak už jen křičela, že jsem reakcionářská svině, která chce žrát z krvavých mozolů ostatních a vychovává individualisty. Někdy mi vynadala i na ulici. Bála jsem se jí.... Nakonec jsme utekli na vesnici.“²⁵ „Tehdejší vynález týdenních jeslí líčí dobové periodikum *Vlasta* jako dětský ráj. Ve skutečnosti se jednalo o další z institucí, která přispívala u mnohých dětí k psychickému strádání z předčasného a dlouhodobého odloučení od matky.²⁶ Není bez zajímavosti, že zařízení kolektivní péče se později stala dle Kovaříka novým prostředím, v němž se počaly novým způsobem rozvíjet sociální deviace a patologie. Původně přisuzované důsledkům strádání v třídně nerovné kapitalistické společnosti“ „zrušením rodinného hospodářství, v důsledku znárodnění a zemědělské kolektivizace, jako místa, které stmelovalo rodinu kolem

22 Hamplová, D., „Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu“, Cahiersdu CEFRES. N° 22, *Česko-francouzský dialog o dějinách evropské rodiny* (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). On-line [cit dne 14-09-2016]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf s.2.

23 Hamplová, D., „Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu“, Cahiersdu CEFRES. N° 22, *Česko — francouzský dialog o dějinách evropské rodiny* (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). On-line [cit dne 14-09-2016]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf s.2.

24 Vejražka, L. *Nezhojené rány národa*. Praha, Baset, 2012.

25 podle ústního sdělení Zdeny H. (důchodkyně, Praha 14) dne 17. února 2016.

26 Kovařík, J., *Česká rodina ve 2. polovině 20. Století, Jak se změnilы potřeby české rodiny za uplynulých 50 let?* On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek530.htm>

společné práce a pomáhalo udržovat rodinnou tradici.²⁷ Např. odebrání majetku sedlákovi, bylo oslavováno následující rétorikou propagující další úspěch komunistické strany:... „Malí a střední rolníci v Úbočí uvítali potrestání vesnického boháče J. Mastného a jeho rodiny s uspokojením. Byli zbaveni upíra, který rušil rozvoj jejich mladého JZD²⁸.... Tak jako Mastný z Úboče skončí u nás všichni spolubandité imperalismu.“²⁹ Realitou provázející takto podané vítězství byly děti, jejichž další osud byl vládnoucí stranou předurčen, trpěly za vykonstruované viny svých rodičů. „Ženu s dětmi vystěhovali den po zatčení manžela. Křičela na ně: „Kam půjdu? Nikoho nemám!“ Odpověď: „To je tvoje věc. Bydli, kde chceš, třeba u příbuzných, třeba v lese.“³⁰ Uvedenou reakci nelze než doprovodit dobovým z propagandistických hesel: (To, že) ... „v dětech je budoucnost národa“ není v Československu frází, ale skutečně uplatňovaným programem.“³¹ A tak (nejen) v padesátých letech trpěly v důsledku důmyslných trestů tisíce dětí z rodin tzv. „nepřátel státu“.

Rozměňování rodiny napomáhal i masivně propagovaný význam těžkého průmyslu,³² který vyvolal v důsledku propagandy přesun mužů z jiných profesí (dobrovolný, ten byl vyzdvihován jako hrdinný a nucený u tzv. nepřátel socialismu, byl formulován jako výchovný). Přejich mnoha mužů do tohoto sektoru a potřeba, aby je ženy nahradily na jejich původních pracovních místech spojených s povinností naplňovat sliby pětiletých plánů, odvedly ženy z domácností. A pod taktovkou všudypřítomné propagace tzv. rovnoprávnosti mužů a žen nastupovaly ženy i na neobsazená místa jeřábníků, zedníků, traktoristů, řidiček nákladních aut či veřejné dopravy. „... Konference žen Revolučního odborového hnutí se také vyslovila kladně pro práci žen ve stavebnictví, kde je zvláště velký nedostatek pracovních sil. Příkladem nám musí být ženy Sovětského svazu, které pracují na stavbách stejně dobře a sebevědomě, jako v jiných odvětvích výroby a hospodářství. Také naše doprava, a to jak pouliční dráhy, tak i ČSD, může značnou část mladých a zdravých mužů uvolnit pro výrobu, když na jejich místa postaví ženy. Buďme si vědomi, že velké budovatelské dílo socialismu nelze uskutečnit bez aktivní účasti velké armády žen — budovatelek!“³³

Odchod žen z domácností do pracovního procesu si vynutil potřebu založit organizace, které by umožnily péči o náhle nezabezpečené děti. Objevují se ve velké míře (nikdy však dostačující) mateřské jesle a školky. Vazby mezi rodiči a dětmi se začínají uvolňovat. Pomáhají k tomu i divadelní představení a literární tvorba přinášaná ze

27 Hamplová, D., „Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu“, Cahiersdu CEFRES. N° 22, Česko — francouzský dialog o dějinách evropské rodiny (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). On-line [cit dne 14-09-2016]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf

28 Jednotného zemědělského družstva

29 Jan Mastný (1925) — Witness story — Memory of Nations. On-line [cit dne 14-09-2016]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/mastny-jan-1925-2322>

30 Vejražka, L. *Nezhojené rány národa*. Praha, Baset, 2012.

31 2. Zpráva výboru zdravotního o vládním návrhu zákona (tisk 361), kterým se mění zákon o jednotné preventivní a léčebné péči NS RČS 1954–1960. Tisk 366.

32 Vychází z příkazu Sovětského svazu potlačit lehký průmysl a orientovat se na průmysl těžký: tzv. O ocelové koncepci a o nárůstu výroby zbraní

33 Společná zpráva výborů ...o vládním návrhu zákona, kterým se stanoví státní rozpočet republiky Československé na rok 1949 (rozpočtový zákon).NSRČS 1948–1954, Tisk 202 a 207.

Sovětského svazu, kde jsou rodiče zesměšněni a usvědčeni ze zastaralých a škodlivých názorů. Akceptace hodnot z období předmnichovské republiky předávaných rodinou dětem je systematicky a cíleně narušována.³⁴

Avšak obraz dětství je komunistickou propagandou líčen v poetických obrazech tak, aby podpořil myšlenku prospěšného působení kolektivního života v pečujících zařízeních a také aby mohl být zdůrazněn konstruovaný obraz častého utrpení a příkoří působeného dětem ve společnosti buržoazní. Důkazem plošně pojatého přesvědčování společnosti o socialistickém ráji na zemi byl i tlak na nejmenší, propagace zaměřená na děti.

Známa je v této oblasti dětská kniha Ondřeje Sekory *O brouku Bramborouku*,³⁵ který všem ujíká z talíře. Děti se zde seznamovaly s tzv. útoky na republiku a tím i s pokusy západních imperialistických agentů ohrozit jejich šťastné dětství. Tedy i nezbytností neutuchajícího třídního boje, jehož metody byly tímto legitimizovány. Dalším z dílny autora byl seriál „Kousky mládence Ferdý mravence“ v časopisu pro nejmenší „Mateřídoušce“, kde se v padesátých letech v jednom díle mravenci jako kolektiv v čele s Ferdou snaží vyšlechtit tzv. Ferdobilí, obilí o čtyřech klasech.³⁶ V tomto případě bylo cílem přesvědčit děti o výhodách a přínosu kolektivismu, práce při plnění komunistickým sjezdem stanoveného pětiletého plánu apod. Ve stejném periodiku je socialistické dětství obecně prezentováno jako pilné, společensky uvědomělé, ale bezpečné a šťastné. Mateřídouška pro srovnání „temné minulosti s jasnou současností a budoucností“ přetiskuje články komunistického prvorepublikového časopisu pro proletářské děti „Kohoutek“ a líčí strasti a utrpení dělnických dětí žijících před únorem 1948 — opakovanými tématy v různých literárních útvarech byl hlad, zima a ponížení. Propaganda podsouvala dětem obraz utrpení, které bylo působeno chudým nebo opuštěným dětem formami sociální péče poskytovanými nebo dozorovanými předmnichovským státem. Kupř. v knize „Dva světy: Jeptišky, které se starají o sirotky, budí odpor už svou vizáží: hladové svěřence bezdůvodně bijí kostnatými pěstmi, aby si pak před nimi pochutnávaly na chlebě se slaninou, kterou zapíjely vínem. (...) koncentrát zla...“ říká historička Blümllová.³⁷

Ideologie se promítla i do Zákona o rodině, a to tak, že v duchu propagované kolektivní výchovy jedince byla upřednostněna ústavní péče před náhradní rodinnou

34 Hamplová, D., „Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu“, *Cahiers du CEFRES*. N° 22, Česko — francouzský dialog o dějinách evropské rodiny (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). On-line [cit dne 14-09-2016]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf

35 Mandelinka bramborová byla v padesátých letech minulého století označena jako brouk nasazený imperialisty, aby poškodil rozvíjející se zemědělství v socialistickém bloku.

36 Předobraz tohoto dílka je v reálných šlechtitelských snahách sovětského vědce Lysenka. Sekeráková A., *Příběh Mateřídoušky DP*, PeDF Český jazyk a literatura, 2009, s.26.

37 Historička Blümllová v rozhovoru o dětské propagandě po česku říká, že: „tyhle všechny knížky byly dětmi (dnešními padesátníky a šedesátníky, z nichž mnozí zastávají vlivné posty) čteny — ať dobrovolně, či povinně ve školách. A v nich obsažené vzorce jednání a uvažování nenápadně, avšak vytrvale působily na utváření životních hodnot a postojů. Já tomu říkám sedimenty. Usazují se v nás — a zejména v dětech —, aniž bychom si to uvědomovali“. Uvedené příklady spadají do knižního plánu, který byl na základě zakázky komunistické strany v roce 1953 vytvořen a udával směr rozvoje dětské literatury. <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/detska-propaganda-po-cesku-timur-vymazal-tarzana/r-i:article:780739/>

pěcí. „Proto je v roce 1952 mimo příbuzenské formy zrušena pěstounská péče a stejně tak síť původních ochranných a nápravných ústavů. Děti z pěstounských rodin jsou převedeny do dětských domovů. Nově budované dětské domovy, na rozdíl od propagandou zatracovaných předválečných institucí, byly velkokapacitní (pokud to budova dovozovala), neosobní, organizačně přesně členěné a zaměřené, v duchu socialistické ideologie, na kolektivní výchovu. V důsledku této výchovy se ale spíše než utvářet z dětí lidi s kolektivním, neosobním a nesobeckým myšlením (jak bylo deklarováno) dařilo vychovat děti s opožděným vývojem a přispívat ke vzniku a rozvoji psychických deprivací.³⁸ Situaci komplikovali i ti vychovatelé i sociální pracovníci, kteří neměli (nebylo vždy vyžadováno) příslušné odborné vzdělání, a přesto byli přijímáni.“³⁹ Společnost spíše zastávala myšlenku trestu pro selhávající rodiče místo pomoci a sanace rodiny. Vždyť jim stát dal vše, mají práci a nemají hlad (rozuměj jako před rokem 1948). Vnuceně redukována podoba sociální práce byla v tomto případě téměř bezmocná.⁴⁰

To, že důsledky mnohých propagandou posilovaných a ukotvovaných zásahů provedených v padesátých letech do života společnosti si začaly vyžadovat pozornost, dokazují mnohá jednání různých sociálních a zdravotních komisí či výborů. Kupř. z jednání sociálního a zdravotního výboru při Národním shromáždění Československé socialistické republiky se lze dozvědět reálnou, nikoliv na veřejnosti prezentovanou situaci ve společnosti, ... negativními jevy, jako je například malá odpovědnost a nerozvážnost při uzavírání sňatků, nedostatek manželské a rodičovské kázně, bez níž slabší povahy podléhají a jako důsledek toho značná rozvodovost... dětské domovy, kde... je hmotně o děti dobře postaráno a přesto bylo nám těchto dětí velmi líto... Každé dítě touží mít někoho svého, touží mít jistotu, že je má někdo rád. V domovech se střídají pracovníci a děti také mění domovy a tak děti zůstávají bez tohoto opěrného vztahu... rozdělení sourozenců mezi otce a matku působí na děti otrěsně... mladí lidé, postavení před soud pro trestné činy, nebo u nichž je nařízena ochranná výchova, (pocházejí) z velké většiny z rozvrácených rodin. ... velmi často z nesouladu v rodině, kdy parta, vytvořená kolem silného narušeného jedince, měla pro chlapce větší přitažlivost, byla lákavější, než rozhárané neutěšené poměry doma.“⁴¹

Dlouhodobě rozvíjející se negativní jevy se nedařilo zastavit ani napravit, proto se objevuje otázka, proč tedy byla sociální práce redukována, jak ve vzdělávání, tak i ve výkonu praxe. Snahy sociálních pracovníků o „očistění“ oboru a jeho opětovný rozvoj získaly podporu. Na základě výstupů z XII. sjezdu KSČ se ještě před koncem pětiletého plánu rozvoje republiky v roce 1966 objevuje kritika, která se však pečlivě vyhýbá konstatování, že byla zlikvidována zcela funkční profese. Tento

38 Hrdličková, V., Pávková, J. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*, Praha. 1987, s. 8.

39 Kodymová, P., Ještě že tak šťastné jako v Sovětském svazu nebyly a tak dobře se neměly... Komunistická propaganda a realita, *Listy sociálních pracovníků*, Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, Tábor. 2016, č. 7, s. 23–24.

40 Pokud byly na příslušných místech výborů, závodů či ústavů zaměstnaní absolventi alespoň maturitního oboru a profesi rozuměli, neměli téměř žádný prostor na to, aby mohly řádně vykonávat socio-terapeutickou intervenci. Macháčová, nedatováno, archiv společnosti sociálních pracovníků

41 2. Společná zpráva výborů zdravotního a ústavně právního k vládnímu návrhu zákona o rodině. NS RČS 1948–1954, Tisk 146.

fakt byl rozpuštěn v konstatování o nedostatku kádrů: ⁴² „Zjistili jsme, že neděláme téměř vůbec prevenci vzniku sociálních problémů, že nejen prevence, ale i řešení již vzniklých sociálních problémů nejsou zajištěny ani organizačně, ani kádrově, nehledě na roztržitost sociální politiky. ...Ukazuje se, že bylo chybou domnívat se, že sociální problémy přestanou v socialistické společnosti automaticky existovat. Tím, že jsme si takto zjednodušeně vyložili sociální problematiku, přestali jí věnovat pozornost, roztržitím jejího řízení začaly nám některé negativní sociální jevy opět narůstat...“⁴³

Doba navazující na zpracované období byla, zejména díky až sverpé vytrvalosti obhájců rozvoje profese a vzdělávání z řad sociálních pracovníků či sympatizujících kolegů, již příznivější. Ve snaze zvýšit úspěch požadavku obnovy vysokoškolské vzdělávání i upozornit na nezbytnost existence profese se snažili sociální pracovníci v argumentační části mnohých materiálů přizpůsobit prosazované ideologii a konstatovali, že původního cíle bylo dosaženo. „Byla odstraněna chudoba i nezaměstnanost, ale objevily se nové problémy vyžadující profesi sociální práce, myšleny tím byly veškeré důsledky poruchy vzájemného vztahu člověka s životním prostředím. Argument byl samozřejmě opřen o sovětskou vědu a jednoho z jejích představitelů vědce A. J. Medunina, který v referátu „Společenské vědy stojí v čele věd“, upozorňuje na potřebu studia škodlivých projevů civilizace v rámci ekologizace společenských věd s cílem odkrývat a usměrňovat procesy probíhající ve společnosti a zpracovávat prognózy budoucích vlivů na jedince i společnost a těm pokud možno předcházet nebo napravovat jimi způsobené škody. Snahou tak bylo předvídat základní rysy a tendence budoucího vývoje společnosti a určit způsoby a cesty cílevědomého usměrňování a plánovitého řízení společenského vývoje ovlivněného vzájemným působením sociálních a vědeckotechnických přeměn. Na základě této teze pak argumentovali sociální pracovníci svou roli v socialistické společnosti, a to v cílevědomém působení na utváření způsobu života lidí, jejich potřeb a podmínek, jejich uspokojování s cílem podpořit a pozitivně ovlivnit rozvoj osobnosti, skupiny, společenského celku a využít kladných komponentů k jejich integraci.“⁴⁴ „Ačkoli byly snahy o rozvoj profese sociálních pracovníků více či méně úspěšné, stejně v důsledku počátečního zásahu po roce 1948 — zejména zrušením vzdělávací soustavy — chyběli po celou dobu odborníci pro výuku teorií a metod sociální práce, přednášející odborných předmětů na středních školách, odborníci pro koncepční a řídicí činnosti všech resortů. A to vše mělo výrazný dopad na postavení a pracovní i finanční ohodnocení sociálních pracovníků působících ve společenské praxi.“⁴⁵

⁴² Je pravdou, že o sociální práci byl veden boj nicméně mezi jejími obhájci a představiteli a politiky, obecné povědomí mimo toho, že se jedná o profesi dohlížející a trestající, nebylo o sociální práci žádné.

⁴³ 3. Společná zpráva výborů ústavněprávního a pro plán a rozpočet. NS RČS 1964–1968, Tisk 99.

⁴⁴ Novotná, V., Šálková, H., *Význam vysokoškolské kvalifikace pro rozvoj sociální práce*. Sdělení na pracovním dni sekce sociálních pracovníků. 12. 3. 1976 v Praze. Archiv sociálních pracovníků.

⁴⁵ Kolářová, E. *Význam sociální práce a její nezastupitelnost při dosahování sociální politiky* — podklad přednášky pro konferenci v Brně dne 22. 3. 2000. Archiv Spolku sociálních pracovníků.

ZÁVĚR

Na základě analyzovaných dokumentů je možné explicitně vyjádřit, že politická propaganda komunistické strany na území Čech v letech 1948–62 spolu ovlivňovala existenci a stav oboru sociální práce a je možné ji označit za jeden z významných faktorů. Sociální práce tak na dlouhou dobu ztratila status společensky akceptované profese i vědního oboru patřícího na univerzitní půdu. Klíčovým důvodem uvedeného stavu byl fakt, že pro obor neexistovala společenská zakázka.

- (i) Vládnoucí strana a její čelní představitelé nemohli přiznat, že popisovaný, propagovaný a oslavovaný stav společnosti a reálný stav společnosti se neshodují. Že to, co propagují, není pravdou, a to, co se děje, je selháním deklarované ideologie.
- (ii) Běžná společnost nemohla formulovat zakázku, neboť neznala reálný stav např.: vzrůstající a neúspěšně brzděná kriminalita mládeže, opuštěné a zanedbané stáří, přeplněnost dětských domovů, zanedbaná, důstojnosti a lidských práv prostá ústavní péče, která byla navíc preferovaná před náhradní rodinou (dětství) a domovem (stáří), který by mohl potřebu vyvolat. A pokud měla představu o existenci profese, tak ji spíše vnímala jako profesi sloužící více k disciplinaci občanů než jejich pomoci a obhajobě. Pojem o skutečném účelu profese, která se sice — na rozdíl od současnosti — aktivně o sebepropagaci snažila, ale pouze na odborné a populárně naučné platformě, nemohla laická veřejnost ani získat, pokud by k tomu nebyla aktivně vedena.

A proto můžeme konstatovat, že sociální práce sice existovala, ale jako silně redukováná profese, která se ve sledovaném období ztratila z pohledu veřejné, politické a mediální kontroly.

ZDROJE

- Společná zpráva výborů zdravotního a ústavně právního k vládnímu návrhu zákona o rodině. NS RČS 1948–1954, Tisk 146.
- Zpráva výboru zdravotního o vládním návrhu zákona (tisk 361), kterým se mění zákon o jednotné preventivní a léčebné péči NS RČS 1954–1960, Tisk 366.
- Společná zpráva výborů ústavněprávního a pro plán a rozpočet. NS RČS 1964–1968, Tisk 99.
- Archivní materiály Společnosti sociálních pracovníků.
- Brnula, P., Kodymová, P., & Michelová, R., *Marie Krakešová — priekopníčka teorie sociálnej práce v Československu*. Bratislava, Iris, 2014.
- Czepczyński, M. *Cultural and kapes of post-socialistcities: representation of powers and needs*, Aldershot: Ashgate, c2008. Re-materialising cultural geography.
- Fidelius, P., *Řeč komunistické moci*, Dotisk 1. vyd., Praha, Triáda, 2002.
- Hamplová, D., „*Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu*“, Cahiersdu CEFRES. N° 22, Česko — francouzský dialog o dějinách evropské rodiny (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). On-line [cit dne 14-09-2016]. Dostupné z: <http://www.cefres.cz/pdf/c22/hamplova_2001_ideove_pristupy_rodina_socialismus.pdf>
- Hejlová, D., *Public relations*, Praha, Grada Publishing, 2015.
- Hrdličková, V., Pávková, J. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*, Praha, 1987, s. 8.

- Chytil, O. Czech Republic: Is Social Work a Science or Is It Just a Profession? *Social Work & Society. International Online Journal*, vol 4, No 2, 2006. On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: <http://www.socwork.net/sws/article/view/165/558>
- Kolářová, E. *Význam sociální práce a její nezastupitelnost při dosahování sociální politiky* — podklad přednášky pro konferenci v Brně dne 22. 3. 2000. Archiv Spolku sociálních pracovníků.
- Knapík, J. a kol., *Děti, mládež a socialismus v Československu v 50. a 60. letech*, Opava, Slezská univerzita, 2014, s. 12–13.
- Kodymová, P. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha, Karolinum, 2013.
- Kodymová, P., Ještě že tak šťastné jako v Sovětském svazu nebyly a tak dobře se neměly... Komunistická propaganda a realita, *Listy sociálních pracovníků*, Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR 4, Tábor, 2016, č.7., s. 23–24. (název kurzívou?)
- Kovařík, J., Česká rodina ve 2. polovině 20. Století, Jak se změnilы potřeby české rodiny za uplynulých 50 let? On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: <http://www.rodinyonline.cz>>odkaz je <http://www.rodina.cz/clanek530.htm>
- Kučera M., Rodinná politika a její demografické důsledky v socialistickém Československu, *Cahiersdu CEFRES. N° 22, Česko — francouzský dialog o dějinách evropské rodiny* (ed. Antoine Marès, Pavla Horská). On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/pdf/c22/kucera_2001_rodinna_politika_demografie_cssr.pdf
- Machačová, M. poznámky. *Archiv společnosti sociálních pracovníků*. (b.d.v.)
- Mucha, B., „Důsledně plňme směrnice VI. celostátní konference“, *Pedagogika*, 1951.
- Nováková 2006 in: Marhánková, E Changes in“ social services for elderly in czech republic — the idea of “right” old age and it’s subjective manifestation. On-line [cit dne 30-04-2016]. Dostupné z: <http://sciencetop.org/changes-in-social-services-for-elderly-in-czech-republic--the.html>
- Novotná, V. a Schimmerlingová, V. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*, Praha: Karolinum, 1992.
- Rákosník, J. a Tomeš I., Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992, Praha, Auditorium, 2012, s. 359
- Sekeráková A., *Příběh Mateřídoušky DP, PeDF Český jazyk a literatura*, 2009.
- Skalka, J., „Za vytváření a realizaci jednotného systému komunistické výchovy“, *Pedagogika*, 1975 6.
- Společná zpráva ... o vládním návrhu zákona, kterým se stanoví státní rozpočet republiky Československé na rok 1949 (rozpočtový zákon).NS RČS 1948–1954, Tisk 202 a 207.
- Společná zpráva výborů ...o vládním návrhu zákona, kterým se stanoví státní rozpočet republiky Československé na rok 1949 (rozpočtový zákon).NS RČS 1948–1954, Tisk 202 a 207.
- Tomeš.I., *Jak přežila sociální práce normalizaci* (konferenční příspěvek) Mezinárodní seminář k výročí 80 let zavedení případové sociální práce v ČR, Praha 19. 5. 2015, květen 2015.
- Vejražka, L. *Nezhojené rány národa*. Praha, Baset, 2012.
- www.spominaj.sk/index.php/sluby-a-prisahy/budovatelske-hesla. On-line [cit dne 30-09-2016].